

A DALTÓL A HOSSZÚ ÉNEKIG

Nagy László poétikai változásai

T Ü S K É S T I B O R

Három megjegyzés kívánczok bevezetésül.

1. Alkotóművészek – költők, írók – különféleképpen „kezelik” pályakezdésüket, eltérő módon tekintenek vissza az indulás éveire, „zsengéikre”. Említsünk néhány közismert hazai példát! Ady első verseskötete, a *Versek* 1899-ben jelenik meg, ezt követi 1903-ban a *Még egyszer*. Az első „igazi” Ady-kötet, az *Új versek* 1906-ban lát napvilágot. Maga a költő is ezt tekinti sajátjának, a már életében verseinek gyűjteményes kötetében az első két kötet a függelékbe sorolja, s minden későbbi gyűjteményes Ady-kötetnek a végén találjuk az indulás verseit. – Kodolányi írói pályáját a *Sötétség* című elbeszélésének Nyugat-beli megjelenésétől (1922) számítja. Ezt megelőzően azonban napvilágot látott három verseskötete (*Hajnal*, 1915; *Kitárt lélekkel*, 1919; *Üzenet enyéimnek*, 1921). A prózaíró Kodolányi olyannyira „haragudott” – nem is olyan gyarló, nem is annyira igénytelen – korai versesköteteire, hogy legszívesebben még az elajándékozott és könyvtárakban őrzött példányokat is összegyűjtötte és megsemmisítette volna. – Megint más Pilinszky János esete. Első verseskötete, a *Trapéz és koralát* 1946-ban jelenik meg. Pilinszky egész pályáján tudatosan vállalta minden korábbi, kötetben publikált versét, ennek volt demonstratív jele, hogy minden későbbi verseskötetbe fölvette előző kötetének teljes anyagát. – Nagy László magatartása mindhárom példától eltér.

2. Az irodalomtörténet-írás és az esztétika eltérő diszciplínák, különböző stúdiók. Céljuk, módszerük, eszközeik különfélék. Az előbbi elsősorban a mű genezisének, megszületésének körülményeit vizsgálja, a történeti szituációt rekonstruálja, az utóbbi a mi a szép? és a miért szép? kérdésre próbál válaszolni, és csak a pusztán szöveg foglalkoztatja. Törekvésük nemcsak eltér egymástól, gyakran szembe is kerül egymással. Az alkotó életében többnyire csak a kiérlelt, önálló kötetben megjelent alkotásait vállalja, az irodalomtörténetet viszont a változatok, a fogalmazványok, a „piszkozatok”, a megtagadott

művek is érdeklik. Ily módon a jelentős alkotó művei halála után védtelenekké válnak, s az utókor irodalomtörténésze néha kíváncsibban hajol a variációk, a töredékek, a „zsengek”, mint a végérvényesen hitelesített művek fölé. A két megközelítést nem lehet egymással szembeállítani, egymás ellen kijátszani; a maga határain belül mindegyiknek létjogosultsága van, egyik a másikat nem cáfolja, ha korlátait tudomásul veszi, elfogadja. Amikor Nagy László három korai, még 1946–47-ben megjelent versének újraközléséhez a versek fölfedezője, Tasi József a költő engedélyét kérte, Nagy László csak ennyit mondott: „Majd ha meghalok.” Maga a költő is tudatában volt tehát annak, hogy egy idő után művei nemcsak az olvasók, hanem az irodalomtörténészek kezébe is kerülnek.

3. A címben szereplő két fogalmat ki kell tágítanunk. „Dalt” mondunk, de a dalnak többféle változata van (népdal, mūdál, helyzetdal, Heine-típusú, Pilinszky-típusú dal), továbbá pályája kezdetén Nagy László nemcsak dalt írt, hanem a dalformával rokon siratót, emlékeztetést, könyörgést, jajgatást, lakodalmast, karikázót, nevettetőt, naplót, látomást, zsoldárt, mozaikot, balladát, levelet, bordalt, virágéneket, nyári éneket, esti képeket, téli krónikát, rapszódíát, farsangi éneket is – hogy csupán a verscímeiben szereplő, műfajt jelölő fogalmakat soroljuk föl. Hasonlóképpen a „hosszú éneknek” nevezett verstípus is olyan tág meghatározás, amely eltérő karakterű műveket jelöl, mert más a *Gyöngyszoknya*, mint a *Menyegző*, más *A vasárnap gyönyöre*, mint a *Szederkirály*. Vagyis a hosszú éneknek is változatai vannak. Továbbá a pálya kiteljesedő szakaszában a hosszú énekek mellett más típusú művek is születnek Nagy Lászlónál – itt csupán a kései képversekre és az utolsó kötetben önálló ciklusba sorolt prózakölteményekre hivatkozunk.

Jeleztük, hogy Nagy László az előbb említett példaktól eltérő, sajátos módon „kezelté” pályakezdését. Eljárását stilizálásnak, a valós kép retusálásának, átkezelésének nevezhetjük. Egy pillanatilag nem kételkedünk az eljárás morális jogosságában, s minden bizonnyal igaza van annak az esztétikai szempontnak is, amely a költő későbbi döntését tekinti autentikusnak, ám az irodalomtörténetet a történelmi valóság, a tények, az okok is érdeklik. Röviden szólva: Nagy László valódi pályakezdését teljes mélységben nem ismerjük, illetve amit annak ismerünk, az későbbi stilizáció eredménye, a költő megtalált hangjához történt hozzákomponálás. Nagy László *Deres majális* című kötete 1957-ben jelenik meg. Ez sorrendben – a *Tűnj el, fájdalom* (1949), *A tűzér és a rozs* (1951), *A nap jegyese* (1954) és *A vasárnap gyönyöre* (1956) után – a költő ötödik verseskötete. Gyűjteményes kötet, alcíme szerint: *Versek 1944–1956*. A kötethez csatolt utószóban Nagy László ezt írja: „Tizenhárom esztendő verseit gyűjtöttem össze e kötetbe. A *Galambcsőrök*, *Az angyal és a kutyák* című ciklusok versei, kevés kivétellel, most jelennek meg először. Ennek két

oka van. Első kötetem összeállításakor, 1949-ben, a költészetről alkotott fölfogásom s valamiféle szégyenérzet zárta el java részüket a megjelenéstől. A másik ok: a kézirásos füzeteim néhány darabja már jóval előbb eltűnt a különböző kollégiumi szállásokon. Írásaim többsége szerencsére ismét visszakerült hozzám. A verseken itt-ott vigyázva javítottam. Néhol szócserekkal, új címekkel, strófák elhagyásával segítettem rajtuk. A javítások tartalmi s formai, ritmusbeli lényegüket nem érintik . . .” És itt még következik két mondat, de ezeket később idézem.

Nem kétséges, vannak olyan kézzel írott versesfüzetek, amelyek Nagy László korai, 1944-ben, 45-ben, 46-ban keletkezett verseit tartalmazzák. Három ilyen versesfüzet a Petőfi Irodalmi Múzeum 1995-ös gazdag és változatos Nagy László-kiállításának üvegvitrinjeiben is látható. Az utószóban említett két ciklus, az 1944-ben, 45-ben és 46-ban keletkezett korai versek a *Deres majális* terjedelmének csaknem a felét töltik meg, 144 könyvoldalon 106 vers olvasható. Hogy e versanyagot tüzetesen összehasonlítsuk a versesfüzetek szövegével, nem állt módunkban. A kérdésre, hogy mit jelent valójában az „itt-ott vigyázva javítottam”, csak a teljes versanyag elemző átvizsgálása után válaszolhatnánk. Nagy László korai versei közül igen kevés azoknak a verseknek a száma – még a tízet sem éri el –, amelyeknek eredeti és átdolgozott szövegét egyaránt ismerjük. Nagy László első verspublikációi (három vers) Iszkázi Nagy László néven a Népi Ifjúsági Szövetség folyóiratában, a Népi Ifjúság 1946. decemberi, 1947. márciusi és áprilisi számaiban jelentek meg (ezeket Tasi József közölte újra kommentárral az *Élet és Irodalom* 1995. március 31-i számában), ezt követően 1947 decemberében mutatta be a Valóság F. Nagy László néven hét versét, önvallomását és egy rajzát, továbbá két verse napvilágot lát ugyanezzel a névvel a Sótér István szerkesztette és 1948 szeptemberében megjelent *Négy nemzedék – élő magyar költők* című antológiában. E versek közül hét (a *Valóság*ból öt, a *Sótér-antológiából* kettő) szerepel a *Deres majális*ban; azaz a korábbi és a véglegesnek tekintett, javított szöveg egybevetését csak ezeknél a verseknél végezhetjük el.

A javítások jellege és mértéke különböző. A változtatások egy része valóban csupán igazítás: megfelelőbb tipográfiai forma megválasztása, néhány szócsere, találhatóbb metafora használata. Nem feltétlenül a legkorábbi versek igényelték a legtöbb átsimítást. Van korai verse (például 1944-ből az *Öreganyám*), melyet jóformán érintetlenül hagy, van, amelyikhez erősebb kézzel nyúl, tömörít, strófákat hagy el (például az ugyancsak 1944-es jelzésű *Nem apad el az Isten tehene*). A *Család* két változatának egybevetése jól mutatja az ilyen típusú javításokat: a tiszta ütemhatárokat eltünteteti, enjambement-t sző a versbe, a szóismétlés egyik tagját kicseréli, fokozott nyelvi eredetiségre törekszik, plasztikusabb, képszerűbb, szemléletesebb megoldásokat használ, s a vers hangulatát néhány új mozzanat beszövésével személyesebbé teszi, a látomás felé

mozdítja el. A vers két változatának bármelyik szakaszát hasonlítjuk össze, ugyanarra a következtetésre jutunk: az utóbbi megoldás a sikerültebb, a szebb, a költő későbbi verseihez méltó.

Szembetünőbbek a tartalmi változtatások és igazítások. A *Tavaszi dalnak* (1948) ezt a nyers képét: „oly undok ma a / kesergés / mint papokon a / pörösenés”, szelidebbre cseréli: „Oly undok ma a / busulás / mint sötét csuha- / hurcolás”, bár a hasonlat így is eléggé erőltetett. A *Májusfák*ből (1948) egész versszakot hagy el, mégpedig ezt a sematikus, nyíltan agitatív, antikapitalista célzatú strófát: „Nyugaton fehérek, feketék / májusa fekete fátyol; / őket az aranyak hervasztják, / minket a szabadság ápol.” Ezek a változtatások átvezetnek a költői stilizációnak egy – az előzőnél sokkal – erőteljesebb, a költő arcképét lényegesen átrajzoló formájához, mely már Nagy László korai költészetének mélyebb rétegeit, belső világát érinti. S itt kell idéznünk a *Deres majális* utószavának utolsó két mondatát: „E könyvben közölt verseket valлом enyéimnek. Szövegük végérvényes.” Vagyis – implicite – ami korai köteteiből nincs benn a *Deres majális*ban, azt nem vallja sajátjának a költő, keményebben fogalmazva: amit Nagy László nem vesz föl első gyűjteményes kötetébe 1957-ben, azt megtagadja, érvényteleníti, kiiktatja lírájából. Amikor megtalálta hangját, új alapot teremt költészete folytatásához, a múltat átrajzolja, a jövő szempontjából legitimizálja. A *Deres majális* megjelenésekor csupán e kötet ismeretében okkal mondhatta a kritika: „megleپően kész” költő áll előttünk . . . Ám ha kézbe vették volna a két korai kötetet is . . .

A pályakezdés átrajzolására – már 1953-mal kezdődő magára eszmélése, kiábrándulása, valamint az 1956-os forradalom tapasztalatának birtokában – minden oka megvolt a költőnek. Első, *Tűnj el, fájás* (1949) című kötetéből a 32 versnek mintegy felét (15 verset), második, *A tűzér és a rozs* (1951) című kötetének mintegy harmadát (11 verset) ezeket is jórészt átdolgozva – őrizte meg. S miféle verseket hagyott el? Elég legyen a címüket idézni: *Ének az igaz elvtársról*, *Hazaárulókra*, *Ének a Vörös Hadseregről*, *Dimitrov, az ország szíve*. Megírásukat nem lehet egyetlen mondattal elintézni: Nagy Lászlóra is hatott a sematizmus, a személyi kultusz éveinek irodalomszemlélete . . . A botlás – nevezzük így – tanulságai távolabbra mutatnak.

Miképpen lehetne rekonstruálni Nagy László pályakezdését a költő vallo-másai, valamint a föltárt valóságos élettények és irodalomtörténeti adatok alapján? – A Veszprém megyei Felsőiszkázon született, falun, a Somló tövében nevelkedett fiú már tizennyolc évesen, pápai diák korában verseket ír. Milyen úton indult el, mit lát, mit hall, mit tapasztal maga körül? A még élő népköltészet – népdalok, mesék, népszokások (pl. regölés, betlehemezés, lakodalmasok), betyártörténetek, a hagyományok kötöttségében élő falu mindennapi világa veszi körül. És mit olvas, melyek első irodalmi, műköltészeti élményei?

A magyar klasszikusok: Petőfi és Arany versei (pl. a *Családi kör*), a később – már középiskolás korában – megismert Ady és József Attila, melyhez Sinka István hatása társul. Ha óvatosan kell is kezelnünk a *Deres majális*ban közölt korai, 1943-as, 44-es, 45-ös jelzésű verseinek eredetiségét, azért annyit nem változtathatott később rajtuk, hogy át ne üssön a versek szövetén az előbb említett hatás. A korai versekben a paraszti világ közvetlen szemléleti elemei vannak jelen, népi hiedelmek, babonák, keresztény és folklór motívumok. Valószínű, hogy a mitologikus vonások, a látomásos-metaforikus elemek később, az átdolgozás során épültek a versekbe. A versek zöme dal, s kétütemű, páros- vagy keresztrímű, magyaros formát követ. De nem a népdal külsőségeit veszi át – például a dalküszöb teljesen hiányzik nála –, hanem a szólás tisztaságát, a képalkotás természetességét, a gazdag zeneiségű ritmust. Személyessége is elválasztja a népdal kollektív, szentenciózus fogalmazásmódjától. S talán nem is a népdalhoz, hanem inkább a gyermekmondókákhoz, az ünnepi-kultikus szokásokhoz, a pünkösdőlő, a regös ének szövegéhez kapcsolódik (*Pünkösdi hajnal*, *Csodafiú-szarvas*). A folklór elsősorban a szürrealisztikus látásmódra teszi-tehette érzékennyé.

1946 őszén Budapestre megy, beiratkozik az Iparművészeti Főiskolára, majd a Képzőművészeti Főiskola rajz szakán folytatja tanulmányait, végül a Pázmány Péter (később Eötvös Loránd) Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán köt ki, itt is előbb a magyar irodalom-szociológia-filozófia szakon tanul, majd orosz szakos hallgató lesz. Mindeközben – három éven át, 1946 és 1949 ősze között – különféle népi kollégiumokban lakik. Szállása előbb a Dózsa György, aztán a Dési Huber István Népi Kollégium, ezt a József Attila Népi Kollégium követi, majd visszaköltözik a Dési Huber Kollégiumba. A népi kollégiumok szelleme, a „holnapra megforgatjuk az egész világot” hite sugárzik feléje, ez tölti el érzésvilágát. Amikor a *Valóság* hét versét közli, ezt írja magáról: „A felszabadulás óta szinte napi táplálékom a versírás; friss levegőt szívtam magamba és örülök, hogy kifújhatom.” Verseibe ekkor kerülnek a különféle mondanivalós, aktuálpolitikai elemek, az antiklerikális, antikapitalista hang, a paraszti világ bírálata, a szabadság föltétlen hite, a „főpapok” citálása, „az új életnek forradalma”-szerű kifejezések. A versek élménytartalmában azonban változatlanul jelen van a természet reális képeinek érzékletes megidézése, jelen vannak a falusi népelet színei, a különféle népszokások, a karácsonyi betlehemezés, a húsvéti passió, a föltámadási körmenet hangulata (*Éjjél*, *Húsvét táján*). A korán publikált versekre érvényesek Sötér István – ma már elmondhatjuk, ami kritikusra talán a legnagyobb dicséret: – látnoki értékű szavai: „F. Nagy László a fiatal nemzedék talán legkészebb, leginkább atmoszférát teremtő, kifejezési eszközeiben a legváltozatosabb és legfelszabadultabb, áttörően konkrét költője, akinek jövője még rendkívüli eredményekkel kecsegtet.”

Egyelőre azonban nem a jóslat beteljesítése következik el. A költő 1949 őszén állami ösztöndíjjal Bulgáriába utazik. Másfél évet tölt Szófiában. Ne feledjük: Nagy László itthon három éven át a népi kollégiumok szellemében nevelkedett, baráti körének tagjait innét választotta, majd kiszakad a hazai valóságból. Személyesen a legvédelettebb, legdédelgetettebb életformát éli (ki-nek lehet jobb dolga, mint a külföldi ösztöndíjasnak?), ugyanakkor a személyi kultusznak még a hazainál is drasztikusabb, még balkánibb, bizáncibb megnyilvánulásai veszik körül. Otthon, a viszonylagos falusi jómódban élő apját megszegyenítik, kuláklistára teszik, családját beszolgáltatással, gumipitypang-ültetéssel, padlássópréssel nyomorgatják, külhoni ösztöndíjat élvező fia viszont kulákellenes verset ír, a falusi élet hagyományos szokásrendjét bírálja, Dimitrovot ünnepli, a szovjet irodalom egyik „remekét”, egy elbeszélő költeményt fordít, mely a második világháború szovjet hősről, Zojáról szól. Ezt a kisiklást nem lehet a „költészetről alkotott fölfogás” helytelenségével, naivitással, pillanatnyi zavarodottsággal, úttévesztéssel mentegeni. Magyarázni is legföljebb azzal lehet, hogy a költő jóhiszeműségét kihasználta a zarnoki politika, hogy a költő félelmében – tudván, hogy könnyen rásüthetik a megbélyegző szót: kulákgyerek – még rá is licitál a politikai jelszavakra. Mindehhez járul egyfelől Nagy László politikai tapasztalatlansága, járatlansága a hatalom útvesztőiben, másfelől a kritika és az irodalompolitika torzító hatása, mely a „népiséget”, a „lírai realizmust” kérve számon, költészetét a mozgalmi líra, a politikai tézisek megverselése irányában ösztönzi. Korán elhúzzák szája előtt az elismerés mézesmadzagát is: első kötetére és a Zoja-fordításra 1950-ben József Attila-díjat kap, majd a következő évben kiadják második verseskötetét.

Mi jellemzi még ezt a költői indulást? – A negatívum is, az is, hogy milyen hatás nem éri a költőt. Nagy László 1945 júliusában érettségizik a pápai református kollégium kereskedelmi iskolájában. Magyar szóbelin a *Nyugat* első nemzedékének költőiről kérdezik, Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula költészetéről beszél, s jeles érdemjegyet kap. Ennek az életrajzi mozzanatnak azonban láthatóan semmi nyoma nem marad költői indulásában. Babits és Kosztolányi (főként Babits) csakhamar a magyar irodalomból kitagadott költők lesznek, az öncélú, l'art pour l'art költészet képviselői, az elefántcsonttoronyba vonuló, individualista líra jelzőjét sütik rájuk. Nagy László nem kapcsolódott az 1945 után hivatalból megtagadott hagyományhoz, mintát és példát az ún. népies lírában (Erdélyi, Illyés, Sinka költészetében) keresett és talált. Ady és József Attila költészetéből is leginkább az érintette meg – a forradalmi hang –, ami a „Lobogónk: Petőfi!” jelszóba belefért.

A fiatal Nagy László mentes maradt egy másik hatástól is, a magyar avantgárd költészet, Kassák Lajos lírájának az ismeretétől. Igaz, hogy az irodalmi és művészeti hagyományoknak ez a forrása akkor még a Nyugat-líránál is jobban el volt zárva, az alapművek, például Kassák önéletrajza, folyóiratai a könyv-

táruk polcain és a múzeumok raktáraiban porosodtak, nem voltak kölcsönözhetőek, de annyira azért nem voltak megközelíthetetlenek, hogy ha a fiatal költő erőfeszítést tesz a hagyomány megismerésére, akkor sehol nem nyílik rés a számára. (Ha másutt nem, akkor a Teleki téri piac árusainál, akikről ezekben az években magam is – többek között – első kiadású Kassák- és Füst Milán-köteteket vásároltam.) De Nagy László ekkor nem is tesz kísérletet a magyar avantgárd művészet megismerésére, annak hatása csak a jóval később írt szabad versekben és képzőművészekben lesz tetten érhető. Babits világa viszont alighanem mindvégig idegen marad a számára. Mint ahogy a Babits csillaga alatt indult költők és kritikusok, az úgynevezett Nyugat negyedik nemzedéke, az Újhold köre is mindvégig idegenül – hogy ne mondjuk: ellenségesen – tekintett Nagy László költészetére. (Itt közbeiktathatnék egy levelet, melyet Nagy Lászlóról írott könyvem megjelenése után kaptam 1983-ban a nemzedék egyik tagjától, a levél szerzője még az önkritikus számvetés értékét, erkölcsi tisztaságát is elvitatta a költőtől, saját háttérbeszorítottságukat Nagy László sikereivel magyarázta, engem pedig mélyen elmarasztalt Nagy László „bűneinek” elhallgatásáért, illetve tévedéseinek mentegetéséért. Vajon elhallgattam-e tévedéseit, s mentegtettem-e hibáit?)

Nagy László 1951-ben tér haza Bulgáriából. Megnősül, feleségével, Szécsi Margittal nehéz anyagi körülmények között, albérletben élnek. Gyakran látogat haza szüleihez, az akkor már Iszkáz néven egyesített faluba. Egyszerre körülveszi a hazai valóság, a nagyvárosi nyomorúság és a falusi szegénység képe. Beszélget apjával, találkozik hajdani cimboráival, falubeli iskolatársaival, megismeri a szocializmus építésének valóságát. Otthoni új tapasztalatai hatására rádöbben tévedésére, becsapottságára, a politikai jelszavak hazugságára, hitének tartalmatlanságára. Az 1952-es év – szavai szerint – a „teljes habozás” éve a számára, majd 1953-ban bekövetkezik költészetében az újabb fordulat. Ne feledjük, ugyanez az év Nagy Imre politikai föllépésének, az ún. júniusi kormányprogram meghirdetésének az ideje. A költő személyes rádöbbenése, fölismerése egybeesik a hazai politikai és társadalmi változásokkal: a parasztpolitika módosulásával, a személyi kultusz bűneinek a föltárásával, a politikai rehabilitációk megindulásával, az alföldi munkatáborok föloszlatásával.

Nagy László poétikai váltásának első jelentős eredménye a *Gyöngyszoknya* megírása 1953-ban, s ezzel új korszak kezdődik lírájában. Ez az első olyan költemény, amelyben a nagyobb szabású versépítkezés és a látomásos képteremtés érvényesül. A tizennégy szótagos, kettős tagolású, páros rímű sorok a falusi vihar, a termést pusztító jégeső látomássá növesztett képeit görgetik. A vers valójában a pusztulás apokaliptikus víziója. A költő a rontás ellen perel, és a romboló erővel, a pusztulással szembe forduló emberi helytállás és

remény hősi példáját mutatja föl. A vers látomásos képei abból a kézzelfogható történeti és társadalmi helyzetből nőnek ki, mely a költőt körülveszi.

A *Gyöngyszoknyát* az elkövetkező tizenkét évben, 1953-tól 1965-ig sorra követi *A vasárnap gyönyöre* (1955), a *Havon delelő szivárvány* (1955), a *Csodák csodája* (1956), a *Rege a tűzről és a jácintról* (1956), a *Búcsúzik a lovacska* (1963), *A forró szél imádata* (1963), a *Menyegző* (1964), *A Zöld Angyal* (1965) megírása. Tizenkét év alatt kilenc nagyobb verséptmény. Az életművön belüli újszerűségüknek, sajtószerűségüknek a költő is tudatában van, s ezt azzal hangsúlyozza, hogy az először 1966-ban megjelent *Arccal a tengernek* című, 1944-től 1966-ig írt verseit tartalmazó gyűjteményében együtt és külön csoportosítva, a kötet végén helyezi el őket. E műveket 1967-ben Bori Imre elemzi először *Két költő* című tanulmányában elmélyülten, s ő nevezi el őket „hosszú énekeknek”. E több tételes művek műfaji megjelölésére – nálam és másoknál – a nagyzenekari mű, a verzzsimfónia, a zsoldárvers, a profán zsoldár, a vers-freskó, a hosszú vers elnevezés is előfordul. A művekben közös, hogy terjedelmes, 140 és 520 sor között mozgó művekről van szó, melyeket nem a leírás, hanem a látomásosság, a vízió jellemez, s e látomásokban felszínre tör a költő dús képi látása, a képzőművészeti kifejezésre való – korábban elfojtott – érzékenysége.

A poétikai szemlélet, a költészetről alkotott fölfogás megváltozásának nemcsak a kinti világban volt meg az oka; indítékai, eredői a költő belső fejlődésében, szemlélete és ismeretei tágulásában, gyarapodásában is föllelhetők. Nagy László megismeri a saját pályakezdésétől merőben eltérő utakon járó hazai és nála idősebb költőket, Weöres Sándort és Vas Istvánt, tájékozódik a magyar irodalmi múltban, eddigi olvasmányai (Ady, József Attila, Csokonai) új nevekkkel, Berzsenyi és Vörösmarty műveivel egészülnek ki. Mindehhez járul világirodalmi műveltségének gazdagodása. Most már nemcsak ráért penzumokat vagy szívesen vállalt bolgár népköltészetet fordít, hanem a világlíra számos nagy műve (például a *Biblia*) és számos modern költője (pl. Apollinaire, Blok, Whitman, Lorca) is megigézi.

A verzzszemléleti változás folyamatáról, új verskomponálási módszeréről, a költői eszközök gazdagodásáról részletesen szölok Nagy Lászlóról írott könyvemben (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983). Itt csupán egyetlen, ún. kronológiai kérdést szeretnék kiemelni. Nevezetesen azt, hogy műfajtörténetileg nem volt egészen előzménytelen Nagy Lászlónál a hosszú énekekre való áttérés. Az 1948 utáni hivatalos irodalompolitikában, mely a szocialista realista művészetet, valamint a szovjet irodalom „nagy” példáinak követését, a költészetben az ún. lírai realizmust tűzte ki célul, az egyik kedvelt, támogatott műfaji igény az ún. poéma volt. A meghaladhatatlan mintát Majakovszkij hosszabb verséptményei, pl. a *Lenin*-poéma kínálták. A poéma valójában öszvér műfaj: lírai elemekkel átszótt elbeszélő költemény. Nem eposz, nem versfüzér, nem elbe-

szelő költemény, hanem forradalmi romantikáival és optimizmussal áthatott, a szocializmus építését, a pártosság ideológiai követelményét szolgáló verses irodalmi alkotás. Nos, ilyen típusú művek az ötvenes évek elején nálunk is sűrűn születtek, s valami efféle volt Aliger *Zoja* című munkája is, melyet Nagy László lefordított.

Az is az irodalomtörténeti tények sorába tartozik, hogy hosszú éneket – illetve ahogy akkor nevezték: elbeszélő költeményt, poémát, vagy ahogy majd alkotójuk elnevezi: époszokat – nálunk Nagy Lászlónál előbb írt és publikált Juhász Ferenc. A *Sántha család*, az *Apám* 1950-ben, *A jégvirág kakasa* című „komikus népi éposz” 1951-ben jelent meg. Ennyit a kézzelfogható történeti tényekről. Az sem tagadható, hogy ezekben az években Juhász Ferenc – másokkal együtt – Nagy László baráti köréhez tartozott, korábban volt idő, amikor együtt laktak. Az sem tagadható, hogy mind Juhász Ferenc, mind Nagy László szemléleti változása mögött ott áll Weöres Sándor 1952-ben keletkezett nagy, látomásos, mitikus műve, a *Mahruh veszése* kéziratának az ismerete. (Más kérdés, hogy Weöres a maga eredetiségét túlzott szerénységgel a Rilkére, Eliot-ra, Reverdyre, René Charra történő hivatkozással próbálja kisebbiteni.)

Ami mindebből valójában fontos, az két dolog. Az egyik: az ötvenes évek elején és közepén a „levegőben volt” a magyar lírában valamiféle megújulási vágy, az új utak keresésének az igénye, valamiféle költői-poétikai „forradalom”. A másik: az időbeli elsőség, az eredetiség a minőség leírásában többnyire elhanyagolható szempont, sokkal fontosabbnak látszik egyfelől a folyamatos kölcsönhatás jelenléte, másfelől – s talán ez még döntőbb – Weöres is, Juhász Ferenc is, Nagy László is a „hosszú énekek” teljesen eltérő változatát teremtette meg, mindegyikük sajátos és egyéni költői világot alkotott. Ezt például Juhász azzal is hangsúlyozza, hogy e típusú műveit nem époszoknak, hanem époszoknak nevezi. Ma már teljesen világos, hogy Nagy László hosszú énekei és Juhász Ferenc époszai eltérő poétikai elveket követnek, másféle lírai minőséget valósítanak meg, képalkotásuk jellege – mely valamely költészet természetét talán a legjobban meghatározza – merőben különböző.

Mivel most nem Juhász Ferenc, hanem Nagy László költészetével foglalkozunk, az ő hosszú énekeinek jellemzésére három mozzanatot emelek ki.

1. Bár Nagy László versépítményei a látomásos költészet remekei, s az olvasó gyakran úgy érzi, hogy elvész a rázúduló képek, a földidézett vízió kavargásában, e költeményeknek is többnyire megvan a maguk novellisztikus kulcsa, néhány mondatba foglalható epikus magja, történéscsírája. A *Menyegzőről* például maga a költő mondta el: „1964 szeptemberében Bulgáriában jártam, s Neszebar szigetén falusi menyegzőbe csöppentem. Megragadott a kép . . .”

2. Nagy László költészetének nagyon hamar kialakult sajátos motívumrendszere. E versmotívumok akkor is visszatérnek nála, ha jelentésük idővel megváltozik, módosul. Például a hó, a tél, a dér, a jég, a fagy kezdetben csupán

természeti jelenségként épülnek költeményeibe, később ugyanezek a motívumok konstans alapmetaforákká válva szimbolikus jelentést kapnak nála, sőt, akár eltérő jelentéstartalom hordozói lehetnek két különböző műben.

3. Költészetének szervességét, természetes belső növekedését mutatja, hogy több hosszú versének megvan a párja, korábbi vagy csaknem egyidejű változata. Így kapcsolódik egymáshoz a korai dal, a *Kiscsikó-sírató* és a későbbi versszimfónia, a *Búcsúzik a lovacska*. (A két mű párhuzamos elemzését először *Versről versre* című könyvemben végeztem el.) Vagy ilyen természetű belső rokonság fűzi össze a *Menyegzőt az Inkarnáció ezüstben* című költeménnyel. (Erről a Petőfi Irodalmi Múzeumban 1995 áprilisában rendezett tanácskozáson az utóbbi mű elemzése során beszéltem részletesen.)

Eddig Nagy László költészetének három korszakáról volt szó. Az indulásról, a népköltészet tiszta hangját követő versekről, a korai dalokról, majd a megbicsaklás éveiről, a hamisnak bizonyult politikai és művészetellenes elveket követő időről, amit a kiábrándulás, a kitörés vált föl, s a költői magáratalálás, a saját hang, az önálló kifejezőmód megtalálása tetőz be a hosszú énekekben. Hány poétikai szakasza különíthető el lírájának? Három vagy négy korszaka van Nagy László költői pályájának? Ha utolsó kötetét, a költő halála évében, az 1978-ban megjelent *Jönnék a harangok értem* darabjait, vagyis a korábbi, az 1973-ban publikált *Versben bujdosó* kötet utáni műveit, az utolsó négy-öt évben írt alkotásait nézzük, akkor azt figyelhetjük meg, hogy Nagy László költészete még egy módosulást, változást mutat. Amíg más költők – például az ötven életév utáni Babits vagy az idős Kassák – pályájuk utolsó korszakában általában leegyszerűsödnek, klasszicizálódnak, régi értékeiket, sajátos hangjukat megőrizve letisztulnak, addig a kései Nagy Lászlónál bonyolultabb lesz a vers, zaklatottabb a megszólalás, sőt a kifejezési forma is változik: a próza-költemények kerülnek előtérbe. Ezekben a három műnem, a líra, a dráma és az epika elemei szintetizálódnak, s új minőséget teremtenek. E változás mögött lehetetlen észre nem venni a költő életérzésének, létértékelésének a változását, ami persze nem független a világban bekövetkezett eseményektől. Megnő a világ fenyegetettsége, a háborús pusztítás, a környezetszennyezés veszélye, s testközelpbe kerülnek a századvég modern borzalmai. A költő nem saját halálát érzi közeledni, hanem a világveszély, a világpusztulás lehetőségének közeledését érzi. Formai újításokkal, a képverssel, a végig nagybetűs, verzál írásmóddal kísérletezik, de a formai újításoknál sokkal fontosabbnak látszik a próza-versekben a megszólalás, a hang megváltozása. Most már nemcsak arról van szó, hogy a paraszti életforma szükségszerű átalakulása, a hagyományos értékek veszése, a réginek és az újnak a harca szorongással tölti el a költőt. Nagy László immár nemcsak egy kelet-európainak mondott társadalmi problémát érzékel. Szorongása a világ sorsáért, az egyetemes értékek, az etikus magatartás

veszéséért való. A szabadság és a pusztulás, az emberi értékek és a hazugság, a humánus és az embertelenség, a hűség és a hűtlenség kerülnek szembe egymással a társadalomban. A költőnek döntenie kell, s Nagy László – az értékek veszélyeztetettségének fölmutatásával – az emberi tisztesség és tisztaság, a szabadság és a hűség mellé áll.

Így jut el Nagy László a költői én és a világ viszonya szempontjából a személyes énlírástól a személyes hangú létlíráig, poétikai szempontból a látomásos versszimfóniáig, a prózakölteményekig, az életérzés szempontjából az életörömtől a szorongásig, az egyetemes aggódásig, a világveszély – Hamvas Béla szóhasználatával: – a világválság kimondásáig. S ezzel megteremti a század magyar irodalmának egyik sajátos költői változatát és – ma már bizonyosnak látszik – maradandó, holnap is érvényes értékét.

Sipos Tibor modelljével, Milan Konjovićyal